9(437)
Г-91
6782

ЮВИЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ
В ПЯТЬДЕСЯТИЛІТТЯ ОСНОВАННЯ
1873—1923

Михайло Грушевський

Впливи чеського національного руху XIV—XV вв. в українськім життю і творчости, як проблєма досліду

Кілька заміток і дезідерат

Відбитка

У ЛЬВОВІ, 1925.
НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

9(437) 299750
Г91
Грушевський М.
Вплив чесько...
Львів 1925.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

9(437)
Г91

ВПЛИВИ ЧЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ XIV—XV ВВ. В УКРАЇНСЬКІМ ЖИТТЮ І ТВОРЧОСТИ, ЯК ПРОБЛЄМА ДОСЛІДУ.

Кілька заміток і дезідерат.[1])

Просторий шмат часу, що лежить між нашими останніми памятками XIII в. (волинськими записками 1280-х років) і першим відродженнєм — писаннями 1580-х років, отже повні три століття, все ще представляються як велика порожня, часи безвладности, застоя творчости і мисли. Великі соціяльні, політичні культурні зміни, що переходили в життю наших земель і ріжних верств її людности, наче б то не годні були викресати з українського громадянства ніякого — ні художнього ні інтелєктуального відгомону. Всяка духовна робота завмерла — аж поки розбудили її безпосередні впливи польської реформації середини XVI в. — 1550-х, 1560-х, 1670-х років. Перед тим одна велика інерція і порожнява!

Так се воно часом і формулується. Визначний російський учений ак. Истрин в своїм останнім курсі історії старої літератури (1922) висловився так: „XIII і XIV вв. (читай XIV і XV) в історії літератури Західньої і Полудневої Руси були найбільш темними й непродуктивними. Від сього періоду не маємо ні одної літературної памятки, і очивидно, треба собі усвідомити той факт, що стара літературна традиція в сих краях зовсім зникла. Істнували тільки необхідні богослужебні книги... Очивидно, не було окремої верстви книжних людей, котрі могли б відчути на собі впливи (середнє-болгарської книжности), і через те не було літературного життя.“ І далі: „В областях полудневих, що війшли у склад Литовсько-Руської, а потім Польсько-Литовсько-Руської держави, і в сім періоді (XV і XVI в.) не було відродження старої літератури київської доби. Навпаки вона все більше нищи-

[1]) Витяг з V т. Історії Укр. Літератури, над котрою автор працює.

299750
Державна історична БІБЛІОТЕКА УРСР
6782
НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

лася і підтримувалася тільки надсиланнєм або припадковим приходом необхідних богослужебних книг з Московської держави", — і як на одинокий виїмок автор вказує на появу нових редакцій Печерського Патерика.[1])

Розуміється, се погляд занадто песимістичний. Застоя в літературній творчости була, але книжна верства істнувала і не зіставалась зовсім глухою на сучасні культурні і літературні течії. Інтелєктуальна робота не переривалась, і наше відродженнє 1580—1600-х рр. не було продуктом самої тільки польської реформації XVI в., а приготовлялося довгим і складним засвоєннєм ріжних відгомонів наростаючої опозіції середньовічному християнству, церкві і соціяльному ладові в ріжних осередках Европи. Досі тільки мало зверталося на се увагу. Але кождого разу, як пробовано підійти з певними конкретними запитаннями навіть до того убогого книжного запасу, який нам ощадили несприятливі умови місцевого культурного життя пізнійших століть, то й знаходилися ріжні ясні й недвозначні докази того, що наше громадянство — і неписьменне і книжне, відзивалось, кожне по свойому, на ті культурні чи літературні течії, що йшли до нас чи з Заходу, чи з Полудня, чи з Сходу. Життє інтелєктуальне не завмирало, і якісь творчі рефлєкси, очивидно, видавало, — як се й само собою треба припустити. Не доходило мабуть ніколи до великих творчих креацій — так як не дали їх і пізніші віки, але видко — була все таки деяка творчість. Коли помічаємо її безперечно в устнім народнім репертуарі,[2]) неможливо припустити, аби не було її абсолютно зовсім, хоч би в якихось скромних розмірах, в роботі книжників! Отсе дає надію, навіть певність, що коли до ріжних досі недосліджених ділянок нашої старої книжности, де повинні були відбитись якісь яскравіші інтелєктуальні світові течії, дослідники підійдуть з більшою увагою, слідячи за тими елєментами такої течії, що повинна була знайти суголосні елєменти у нас, і за сими суголосними проявами в нашій книжности, — вони кінець кінцем викриють їх навіть у тім убогім книжнім запасі, що про нього я тільки що згадав!

От з таким переконаннєм хочу я звернути увагу на проблєму впливу чеського національного руху XIV—XV віків на

[1]) Очерк истории древне-русской литературы 1922, с. 40 і 42.

[2]) Власне сю сторону народньої творчости — на лєгендарні теми я старався де що освітити в томі IV (тільки що випущенім) моєї Історії Української Літератури.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

наше життє і творчість. Річ відома, що протягом довгого часу, двох століть або й більше, чеська культура і політичне життє дуже сильно впливали на землі польські, і нераз захоплювали польське життє в свою орбіту. З того часу як західні українські землі, знову таки, були захоплені польським життєм і підпали його впливам, уже через се саме, посереднє, вони мусіли ставати обєктом впливів чеських. Спеціяльні ж суголосні елєменти чеського і українського життя давали для сих впливів ґрунт особливо підхожий. Тому апріорно вже давно висловлялись напр. гадки, що на Україні і на Білоруси мусів сильно відбиватися гуситський рух. Ак. Карскій в своїй історії білоруського письменства (1922) надає велике значіннє впливам гуситства на культурне життє Білоруси і України: „Наука гуситів швидко поширилася в Західній Руси і приготовила ґрунт для спорідненої з ним науки протестанської; під впливом гуситів мабуть збільшився оборот чеських книг на Литовській Руси і знайомість з чеською мовою — про котру деяка уява на Західній Руси була і перед тим; приклад Чехів, що мали книги на народній мові, книги Св. Письма й инші, природно спонукувало прихильників освіти в Західній Руси також братися до перекладів на народню мову.“ На жаль, шан. дослідник обмежився тільки сими загальними увагами — відкликуючися до старших російських дослідників протестанського руху, що знов спиралися на таких же загальних міркуваннях старих польських істориків протестанського руху.[1])

У наших же істориків літератури се питаннє не освітлювалося близче, і М. Возняк в своїй останній праці, старанно підсумовуючи все зроблене попередніми дослідниками, обмежився такою короткою заміткою про „чеські впливи“ на Україні, навіяною, очивидно, міркуваннями і спостереженнями пок. Владимірова в його студії про Скорину: „Переклад Естирі й поправки в Пятикнижжі Мойсея з 1514 р., зроблені за жидівським текстом Біблії, з одного боку ведуть до перекладів сектантів споміж зжидоватілих, з другого — до друків Франца Скорини. Він розпочав свою видавничу діяльність в Празі, де від 1397 р. при університеті була литовська колєгія, яку заснувала королева Ядвіга. Чеська мова і література були від XIV в. дуже поширені в Польщі й тих українських і білоруських землях, котрі підбила Польща й Литва. Що більше, знання чеської мови було тоді в Польщі озна-

[1]) Ив. Соколов, Отношеніе протестанства к Россіи въ XVI—XVII в., 1880, ст. 247 — він посилається на Красіньского і Лукашевича.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

кою освіченої людини, а перше видання Польської біблії з 1561 р. довершене на основі перекладу початку XVI в. з чеської Біблії. Окрім св. Письма перекладано з чеської мови на польську легенди, повісти, лічничі книжки й инші. Оборот чеських книжок в Польщі й послідовно в Західніх українських і білоруських землях зріс під впливом гуситів, що з одного боку викликали тут своїх наслідувачів, з другого приготовляли ґрунт для протестантизму." (II с. 5—6).

В понизчій замітці я хотів би дещо поглубити наші уявлення про важну сторону нашого культурного життя: вказати ряд фактів, які можуть послужити вихідними точками для дослідів на сім полі, що приведуть нас до більш конкретних і ясних відомостий про впливи чеського відродження на наше життє і письменство.

В своїй Історії Української Літератури (II, 47) я звернув увагу на дуже помітну чесько-моравську течію в нашім старім письменстві, досліджену головно в останніх десятиліттях ак. Соболевским. На підставі фактів фонетичних і лєксічних він вилучив доволі значну ґрупу памяток такого походження: життє святих, переклади західніх отців, молитви, служебники то що. Дещо з того могло належати до кирило-мефодіївської доби, — перейти з їх учениками до Болгарії і звідти вже, з иньшим болгарським скарбом перенестися до нас в X—XI в.; але дещо належить часам пізнішим, X—XI в. і очивидно йшло до нас безпосереднє з чесько-моравських земель, в XI—XII віках і навіть пізніше. Ак. Соболевский одмітив наприклад переклад бесід на євангеліє папи Григорія Вел., відомий в перґаментній копії, списаній десь в Зах. Україні в XIII в.; збірник молитов ріжним католицьким святим (між иншим таким, що посвятилися не раніш кінця XI в.), звісний в копії другої половини XIII в. теж зроблений в Західній Україні; переклад католицької „мші Матки Божіи" з цікавою мішаниною термінольогії православної і католицької, по гадці ак. Соболевского зроблений з чеської мови до XIV віку, і под. Тут ми маємо виразні прецеденти пізніших фактів XV—XVI вв., що безпосереднє попереджують наше відродженнє XVI в.

З другого боку, ще в своїй Історії України (VI с. 367) я вказав на чеські елємєнти в канцелярійній мові Галичини — в українських грамотах XIV—XV вв. З того часу сі грамоти не дочекались докладнішого обслідування, збірку їх текстів випустив проф. В. Розов перед самою революцією, але студій своїх

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

над їх мовою не встиг опублікувати. Було б у високій мірі інтересно прослідити, чи наші грамоти ідуть тут за взірцем чеського діловодства XIV в., чи певна чеська закраска їх се наслідок вживання чеських виразів в самій розмові сих бюрократичних польсько-українських кругів, що відбивається в формулах незалежних від чеських взірців. В кождім разі факт певної чеської течії в галицькім діловодстві кінця XIV і поч. XV в. безсумнівний.

Сей час — кінець XIV і початок XV в. були моментом сильного поширення чеської культури в польських адміністративних і церковних кругах.

Як відомо, празький університет при самій фундації своїй, 1348 р., призначався між иншим для Поляків, — „польська нація“ була одною з чотирьох націй, для котрих він фундувався (поруч чеської, саксонської і баварської), і до остаточного сформування (на його взірець) університету краківського Прага була головним джерелом вищої науки для земель Польщі-Литви. Фундована кор. Ядвігою колєгія, що правда, свого призначення, скільки знаємо, фактично не сповняла, але студентів з земель литовських і польських в Празі було подостатком, і де що з того, безсумнівно, припадало в уділ і українській та білоруській стихії. Було б дуже інтересно перевести в сім напрямі близчі досліди в празьких матрикулах, — досі сього не зроблено!

З другого боку з кінцем XIV в. велика сила Чехів розходиться по всяких церковних і світських позиціях Польщі. Краківський університет в початках орґанізується чеськими силами і вихованими в Празі Поляками; чеські проповідники і сповідники грають визначну ролю при краківськім дворі; чеська проповідь в моді; за прикладом чеської мови польська починає теж приладжуватися до релігійного вжитку — до перекладів молитов і релігійних пісень, і се неповинно було ніяк переходити без відгомону в наших кругах.

Спеціяльно що до релігійних пісень — я мушу пригадати сі покаянницькі хвилі, що через Чехію, Польщу й Угорщину ударяли також о наші західнє-українські береги. Про першу хвилю, 1260—1 рр. заховалися звістки в літописи краківської капітули; тут оповідається (під р. 1260), що покаянницькі ватаги побували тоді в Кракові, відправили в нім свої покутні обряди, обійшли сусідні церкви (в тексті пропущено місце для їх назв, але їх не вписано), і очивидно — якийсь час явно справляли свої церемонії, поки їх не заборонено. Длуґош, повторя-

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ючи се оповіданнє, додає деякі подробиці — можливо полишені пізнішими обходами XIV віку, але самі по собі вповні правдоподібні, — що сі покаянницькі дружини співали пісні, кожда на своїй мові, „нескладні і грубі“ — „бо була се юрба зложена з ріжних племен і язиків“. Про пізніші походи, 1349 р. оповідає хроніка шлезька (списана при кінці XIV в.): покаянницькі дружини сим разом прийшли, мовляв, з Угорщини, себто з Словаччини, ходили великим множеством, з краю до краю, поки їх не заборонено. Переказуючи се оповіданнє Длуґош знов додає від себе про пісні співані сими дружинами „на їх мові, якісь нескладні і сумні“, так як би знав їх“.

Польські дослідники не сумніваються, що сі покаянницькі пісні творили найстаршу верству польських побожних пісень, — хоча близче не пробувано вислідити їх останків.[1]) Я в своїм огляді побожних українських пісень і колядок (IV ст. 579) висловив також се переконаннє, що Західня Україна не могла лишитися незахопленою покаянницькою літературою — гімнів і апокрифів, що ширилися бичівниками на народніх мовах, і безсумніву глибоко вражали людність. Коли, з одного боку, їх спадщиною належить уважати такі апокрифи як „Лист Небесний“, „Сон Богородиці“, „Слово про 12 пятниць“, то з другого боку вражають подібности покаянницьких мотивів до деяких наших пісень — напр. теми „Пречиста шукає Сина“, „Марія при хресті“ і под. При тих та инших подібностях, які помічаються між нашими піснями на релігійні теми і моравськими та словацькими[2]) здається

[1]) Bobowski, Polskie pieśni katolickie, c. 6.

[2]) В рефераті, читанім торік на засіданні Етнографічної Комісії У. Академії Наук і ще не опублікованім, наш спеціяліст в народній музиці К. В. Квітка, подавши численні зближення між чехословацькими та українськими мелодіями, зробив висновок, що в українській народній музиці старинний чехо-словацький вплив позначається на ритміці дуже сильно і в значній мірі повинен бути визнаний за безпосередній; крім того, в тих випадках, коли маємо діло з безсумнівним польським впливом на український пісенний твір, часто можна знайти подібне ритмічне збудування у Чехів, і згідно з напрямом загальної культурно-історичної течії пріоритет треба признати Чехам (цей пріоритет референт, очивидно, розумів тільки в границях словянського світу. бо до чеських схем находив ритмічні первовзори в середньовічній пісенній творчости західньо-европейських народів, особливо Французів). З окрема було підкреслено ним разячу ритмічну однаковість деяких українських колядок релігійного змісту, зложених у давній освіченій верстві, з релігійними піснями, що досі збереглися в Моравії; вишуканість і оригінальність їх ритмічних форм на думку референта виключає припущення незалежного постання тих форм у обох народів. — Се коротке резюме було передане мені ш. автором, котрому й складаю щиру подяку.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

мені дуже правдоподібним, що покаянницькі пісні з Морав і Словаччини напливали до нас і полишили глибокі сліди в нашій лєгендарній творчости. Напр. т. зв. цариннi обходи, свого часу опубліковані з Сяніччини Головацьким (II. 243), дуже сильно нагадують заховані для нас описи бичівницьких обходів XIV в. Річ відома, що покаянництво під церковними заборонами не зникло, тільки сховалося в потайні організації, і потім яскраво проявило себе в гуситськім руху. Порівнюючи нашу покаянницьку літературу (звязану з культом Пятниці)[1]), з одного боку, практики наших брацьких організацій з покаянницькими брацтвами, що творилися в Італії XIII—XIV вв. під впливами бичівницького руху, я набираю переконання, що покаянницька течія, прорвавшися на яв в походах 1261 і 1349 рр., впливала потайно і непомітно на наше життє довго, в XIII—XIV вв., і власне мабуть найбільше через Чехо-Словаччину. Може коли б ми щось більше знали про народнє християнство польське, то там теж знайшлися б деякі паралєльні явища, але що того ми не знаємо, то й мусимо триматись більш відомих і конкретних явищ чеських.

Так отже можемо констатувати, що для гуситських впливів чи відгомонів шляхи були приготовлені у нас в ріжних напрямах протягом XIII і XIV вв. Коли в XV в. вибухла боротьба між чеською національною партією, з Гусом на чолі, і німецько-католицькою, з чеським епископатом в головах, вона відразу голосно відбилася на сході; вихованці чеського університету, Чехи і не-Чехи, і їх вихованці в Польщі, Литві і в Руських землях, відразу мусіли бути в курсі сеї контроверсії — її національних і церковних мотивів; представники одної і другої партії, як попадали на Україну, Білорусь чи Польщу, чи були тут уже раніш, коли вибух сей великий конфлікт, не залишали, очивидно, освідомляти місцеву публіку, кождий зі свого становища, про значіння подій, що розгравалися в Празі, Констанці, Базелі і т. д. Знаємо жалі німецьких і польських клєрикалів, що Німці, які пробувають в Польщі та Литві, відзиваються про констанцькі засуди як несправедливі (Cod. Vitoldi c. 38), знаємо такіж відзиви місцевих людей (процес священика Якуба перед ґнєзненським трибуналом 1415 р., за те що у відповідь на прозивання Гуса сином диявола назвав сином диявола папу, і висловив бажання щоб його, Якуба, душа пішла туди ж, куди пішла душа

[1]) Див. в. IV т. моєї Історії Укр. Літератури с. 575 дд.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Гуса, (Acta Cap. Gn. II. 15). Не маємо досі, на жаль, подібного матеріялу з наших українських земель, але деякі подробиці процесу Єроніма Празького, давно завважені дослідниками, кидають дуже яскраве світло, як представники чеського руху підчеркували своє прихильне становище до східньої церкви, і як се ґінилося в православних кругах: обвинувачі Єроніма підносять, що виступи його в обороні руської віри перед Витовтом і католицькими бискупами, і честь віддавана ним руським святощам наробили сильного розголосу в Польщі і Чехії і викликáли велику вдячність православних, що складали Єронімові великі дари за таку підтримку, — і Єронім не заперечував сього.[1])

Сим пояснюється та прихильність, яку знайшла експедиція Жиґимонта Корибутовича в поміч Гуситам против цісаря і папи якраз серед галицької шляхти. Ягайло у звіснім своїм обіжнику до львівської шляхти і всього Руського воєводства, виданім весною 1423 р. в Теребовлі і в дещо пізнішім обіжнику до біскупів, виданім в Галичу гірко жалувався, що ся шляхта на поклик Жиґимонта, коли треба було помагати Гуситам, йшла радо, навіть не маючи ніякої надії на плату; а як король оголосив похід против Гуситів, то ніхто не пішов, не злакомившись ні на королівську плату, ні на папське розгрішеннє.[2])

Збігнєв Олесницкий, проводир правовірної, проти-гуситської партії, очивидно дає вираз думкам не тільки своєї групи, але висловлює загальний сучасний погляд, що справа „руських схизматиків“ дуже тісно чіпляється за справу чеських єретиків, з огляду на багато спільних пунктів в їх реліґії, та аналогічне становище духовенства („убожество клиру“) супроти привілєйованої католицької єрархії. Він підчеркує навіть одність їх мови, і в сім, очивидно, має на гадку не фільольоґічну близькість чеської мови до української, а те що гусити як і „руські схизматики“ вживають не латини, а словянської мови в письменстві і богослуженню. В католицьких кругах сильно був поширений погляд, що налагодженнє гуситської схизми відкрило б шлях і до порозуміння з православними, — в такім напрямі висловляв якісь такі, неприємні для католиків, а приємні, очивидно, для православних підданців Витовта гадки на славнім зїзді в Луцьку в 1429 р. імператор Сіґізмунд, і можна думати, що такі погляди

[1]) Новіша статейка Пальмова: Историческій образ Іеронима Пражскаго, 1916 (в тристалітню річницю смерти).

[2]) Palacki. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I. 1 c. 273; Codex epistolaris saeculi XV, т. I, с. 56.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

істнували і серед Чехів і серед Русинів: що боротьба іде про справу спільну. Тим поясняються живі симпатії для гуситської справи серед православних князів України і Білоруси, підчеркувані в тім же листі Олесницким, і можливо, що королева польська Софія, чи Сонька, як її називали, — трактована за провідницю чехофільської партії, в сій чехофільській політиці поводилась не тільки династичними міркуваннями, як звичайно приймають (бажаннями здобути чеську корону для котрогось із своїх синів), але й загальними симпатіями тих православних княжих кругів, з котрих вона походила (кн. Гольшанська з дому).

З іменем її звязана найстарша польська біблія (т. зв. шарош-патацький кодекс 1455 р.) — підправлений на польське чеський переклад старого завіту. Ак. Соболевский свого часу висловив здогад, що ся руська княжна, постаравши про польський переклад з чеської біблії, „мабуть постаралась також про переклад сеї біблії на свою рідну західнє-руську мову“ — з огляду на велику рідкість біблійних текстів в західній Руси, і нагадав про звісний текст (опублікований ще Костомаровим) „Пісні пісень“, ясно перекладений з чеського — що він може походити якраз з часів Шарош-патацького кодексу.[1])

Мені теж здається дуже правдоподібним, що перше ніж звернутись до далеко тяжшого діла — рецензії словянської біблії на підставі текстів єврейських (а ми маємо що найменьше дві таких рецензії, з другої пол. XV в. правдоподібно) — наші прихильники книжности мусіли зробити переклад коли не повної біблії, то певних частин її з чеського.

Крім згаданого тексту „Пісні пісень“ є ще кілька біблійних текстів явно перекладених з чеського. На них лежить підозріннє, чи не походять вони з перекладів Скорини — тої части біблії, котрої не маємо в друкованій формі. Близші порівнання з чеськими перекладами сих текстів, і взагалі пильніщі пошукування в рукописнім матеріялі в сім напрямі, мабуть, дали б багаті вказівки про такі переклади з чеської біблії на українсько-білоруську мову XV в. Праця Скорини була, певно, тільки одною з пізніших праць, що велися в сім напрямі: перекладів з народньої чеської мови на „посполиту“ українську та білоруську.

Сам сей зворот до „посполитої мови“, який ілюструється вже тепер великою скількістю текстів, що походять з XV в. або переписані з оригіналів сього століття, безсумніву творився

[1]) Матеріалы и изслѣдованія въ области слав. филологіи, с. 197—8.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

під дуже сильним впливом чеського письменства на народній мові. При тім живім заінтересованню гуситським рухом, яке виявляють українські та білоруські круги, ціловікові чеські заходи коло утворення приступної народові релігійно-моральної літератури на місце неприступної латинської, не могли відізватися у нас, а з другого боку — без чеських взірців не можна собі витолкувати такого раптового анальогічного руху у нас. Паралєльно міркуванням Поляка Остророга на тему заміни латинської мови народньою польською в діловодстві, у проповіди і под. (навіяними також без сумніву чеським рухом) мусимо припустити подібні ж міркування в українських освічених кругах. Самим тільки незнанням церковно-словянської мови серед перекладачів — або тої публіки, для котрої сі переклади призначались, не можна витолкувати такий сильний зворот до „посполитої мови" в другій пол. XV віку. Видно в тім тенденцію — а тенденцію не можна пояснити инакше як впливом чеського руху. Правда, такі тенденції проявились вже в покаянницькім руху XIII—XIV в.; але для століття, що випередило впливи німецької реформації (про сі впливи може бути мова тільки після 1540-х років) головне значіннє мусимо признати за впливом чеського руху — особливо там де мова йде про вищі верстви України І Білоруси.

Тим самим стає дуже правдоподібним істнуваннє в XV віці значної скількости ріжних перекладів на українське з чеського, крім самої біблії. Кілька таких текстів справді можна вказати — таке житиє Олексія чоловіка божого, звісне в двох рукописах кінця XV в. або пол. XVI, із значною скількістю чехізмів. „Книга о Таудале рыцери" і „сказаніє о Савилле пророчице" в звіснім збірнику бібл. Красіньских (безсумнівно списаних з оригіналу XV віку) — також явно перекладені з чеського. Пильніші шукання в сім напрямі напевно вкажуть ще чимало таких перекладів з чеського, котрих протоґрафи мусять сягати до XV віку.

В деяких організаційних формах українського життя, з окрема релігійного,[1]) також, без сумніву, треба добачати впливи великого чеського національного руху. Напр. постулят вибирання духовних кандидатів збором духовних і світських осіб

[1]) В воєнній практиці українській улюблену козацькою тактикою оборону „табором", возами, дослідники наші виводили від гуситських прикладів, й саме імя вважали відгомоном гуситського „Табору" (Антоновича Монографіи, т. I с. 263). Я занадто мало обзнайомлений з воєнною справою, щоб говорити про се.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

православної конфесії, що виступає якраз в XV в. Свого часу була зроблена проба (головно в працях пок. Ореста Левицького) вивести його із староруської практики, — але ся практика не дає ніяких підстав для сього, як я се вказував уже в Історії України (V с. 461). В XIV в., з упадком свійської державности єрархічними кругами висунено принціп вибору епископів епископським же собором, але він не утримався. Тоді, супроти претенсій польсько-литовського уряду на право роздавання духовних хлібів, що грозили повною руїною православній церкві, стало заявляти своє право на обсаджуваннє церковних посад православне громадянство — його верхи. В найбільш виразній формі їх виступ маємо в прошенню „руських князів" до патріярха за митр. Йоною в 1490 р., не так ясні, але анальогічні факти маємо перед тим в поставленню Цамбляка собором епископів „і всіх князів литовських і руських" і в петиції „епископів, княжат, панів і всіх благочестивих мужів" до папи за митр. Мисаіла. Подібних фактів мусіло бути на протягу XV віку далеко більше: вони наростали під натиском тяжких умов місцевого церковного життя — і впливами західніх проявів релігійного руху. Клич громадської самопомочи в справах віри пролунав в покаянницьких рухах XIII—XIV віку (тому й наклúкав на них репресії єрархії!) Гуситський рух здійснив сей принціп у формах ще більш конкретних і сенсаційних. Протягом півстоліття чеська церква правилася фактично самим громадянством, і сей приклад не міг не впливати на усвідомленнє сеї ідеї у нас. Та ж сама православна аристократія, що протягала руку помочи гуситам і їх боротьбі за визволеннє, стала речником громадської опіки над церквою у нас.

Але гуситська епоха була критичною для українсько-білоруської княжої верстви, що проявила сі тенденції. В спілці із своїми союзниками, чеськими гуситами вона понесла страшний погром від католицького війська над рікою Святою (1435), і від того моменту перестала бути рішаючим політичним фактором. На її місце, в обороні національних інтересів, і в першій мірі — національної церкви починає виступати иньша соціяльна верства: українське міщанство, котрому приносить нові економічні засоби, а з ними і збільшене самопочуттє, тодішний зріст міст, розвій західнє-українського експорту (на місце загальмованого Турками чорноморського) і грошевого господарства взагалі. Міщани починають організуватись і простирати свій протекторат над церковними справами. Певні леґалізовані форми

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

організації дав йому цеховий устрій, принесений новою міською конституцією (німецького права), ідеольоґічний зміст — знов таки західні релігійні рухи — покаянництво й гуситство, тісно споріднені між собою (останки покаянництва, катарства, вальденства широким потоком влилися в гуситський рух, се признано багатьма дослідниками, а сі течії, в подібних варіянтах, були звісні і в наших сторонах, і творили суголосний ґрунт для пересадження й ідеольоґічних висновків гуситства — і його організаційних форм.

В старих згаданих вище італійських статутах брацтв милосердя знаходимо ті ж обовязки чесного, християнського поведення для членів, нагляд над моральністю і релігійністю членів, обовязкові жертви до брацької скарбони (або одноразову запись якоїсь частини маєтку для брацтва), періодичні сходини в брацькім домі, опікуваннє хорими і безпомічними членами і особливо увага для брацьких похоронів і поминальних відправ, — що так яскраво виступають в наших брацьких організаціях XVI в. Правдоподібно, тут таки й були певні ідеольоґічні звязки, принесені відгомонами покаянницького руху; а взір широкої ініціятиви, національної акції, провідної національної ролі міщанства хто міг дати українським і білоруським брацтвам (що розвивали свою орґанізацію в другій половині XV в.) краще, ніж тодішні чеські міста з Прагою на чолі? Та акція, котру з кінцем XV в. і в початках XVI в. починають у нас Львів і Перемишль, а продовжує потім, протягом XVI в., головно Львівське брацтво в боротьбі за національне рівноуправненнє, за автономію церкви, за інтереси руської культури, — се виглядає як далеке і припізнене повтореннє празької акції. Засоби були не рівні, і наша львівська Русь ані мріяти не могла опанувати своє місто так, як опанували Чехи свою столицю підчас національного руху. Наші „божі бойовники“[1]) — козаки не змобілізувались так скоро і з-над берегів Дніпра не могли підтримати львівського міщанства. Проте певна анальоґія львівського руху з празьким була, і були, мабуть, певні ідеольоґічні звязки: хоч остаточно політична акція нашого міщанства розгойдалася на хвилях польської реформації середини XVI в., але початки її значно випередили реформаційні рухи, й ідеольоґічний вплив чеських взірців на початкові стадії нашого міщанського руху для мене не підлягає сумніву.

---

[1]) Так називали себе гуситські вояки.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Отакий круг спостережень і міркувань виникає у мене на тему впливів чеського національного руху XIV—XV вв. на українське життє і письменство і піддає мені певність, що пильніші досліди, поведені у сім напрямі, виявлять богато фактів, доказів і ілюстрацій такої залежности. Ті ріжнородні звязки, які останніми часами витворилися між західнє-українським і чеським життєм, дають особливо сприятливі умови для дослідів у сій сфері. Се й спонукало мене подати на сторінках львівських „Записок“ отсі замітки, як дезідерати таких дослідів — що могли б значно причинитися до прояснення сеї, все ще мало розслідженої і темної доби нашого культурного життя.

Мих. Грушевський.

Державна історична
БІБЛІОТЕКА УРСР

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

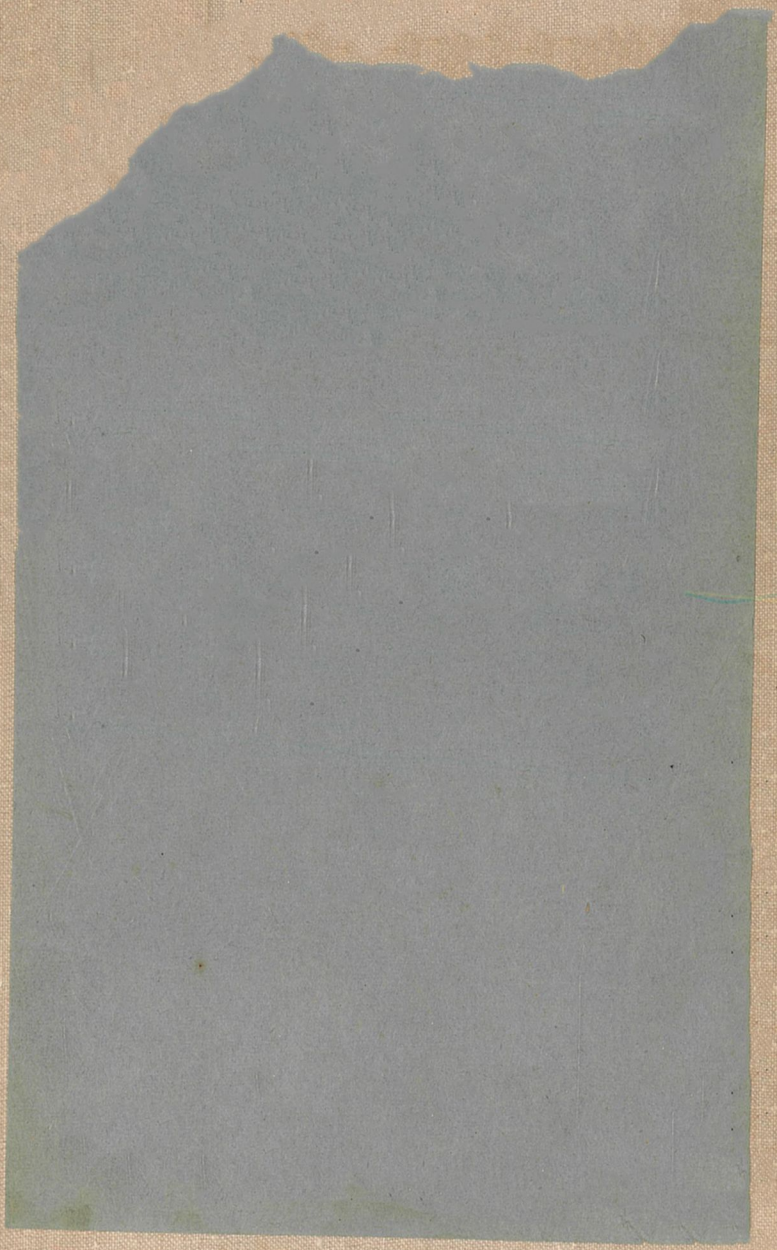

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ